

शालेय वध्यार्थी व वध्या र्थनीच्या भावनिक बुद्धमतेचा तुलनात्मक अभ्यास

प्रा.डॉ. नवनाथ व्यंकटराव संगापुणे

वभाग प्रमुख व सहाय्यक प्राध्यापक

मानसशास्त्र वभाग

शारदा महा वद्यालय, परभणी (महाराष्ट्र)

गोषवारा :- प्रस्तुत संशोधनामध्ये इयत्ता दहावी वर्गात शकणाऱ्या 10 वध्यार्थी व 10 वध्या र्थनी यांच्या भावनिक बुद्धमतेचा अभ्यास केला आहे. यामध्ये दहा घटकांचा समावेश आहे. यामध्ये स्वजाणीव, तदनुभूती, अभिप्रेरणा, भावनिक स्थिरता, नातेसंबंध हाताळणी, प्रामाणिकपणा, स्वविकास, स्थिती भान, परहित वर्तन इ. भावनिक घटकांचा संख्याशास्त्रीय दृष्टीकोनातून अभ्यास केला. त्यावरून वध्यार्थी व वध्या र्थनीच्या भावनिक बुद्धमतेमध्ये लक्षणीय फरक दिसून आला नाही त्यामुळे संबधत गृहीतक नाकारण्यात येते.

प्रस्तावना :- दररोजच्या जीवनात आपण भावना हा शब्द नेहमी वापरतो. राग, आनंद, मत्सर, द्वेष अशा अनेक भावना आपण अनुभवतो. आपल्या मनासारखे झाले नाही तर राग येतो, कोणी आपला जवळचा दगावला तर वाईट वाटते कंवा दुःख होते, परीक्षेत कमी मार्क पडले तर उदासीनता येते या सर्व भावनांना आपण वेळोवेळी सामोरे जात असतो. आतापर्यंतच्या अनेक संशोधकांनी वेगवेगळ्या भावना आणि त्यांचा परस्पर संबंध यांचा अभ्यास करून कोणत्या प्रकारच्या भावना मानवामध्ये निर्माण होतात याच्यावरून भावनिक प्रति क्रयेची मते मांडली आहेत. भावनिक बुद्धमतेच्या बाबतीत डॅनियल गोलमन यांनी 5 घटक मांडले ते पुढील प्रमाणे.

- 1) आत्मपरीचय :- स्वतःच्या भावनांची जाणीव स्वतःला असणे, स्वतःच्या क्षमता आणि मर्यादा यांची माहिती असणे म्हणजे आत्मपरीचय होय.
- 2) आत्मनियंत्रण :- स्वतःच्या भावनिक उद्रेकावर नियंत्रण ठेवणे, स्वतःची जबाबदारी ओळखून वर्तन करणे, बोलणे, चालणे, बसणे, उठणे यामध्ये सुसंगती ठेवून बदलत्या परिस्थितीशी जुळवून घेणे म्हणजे आत्मनियंत्रण होय.
- 3) अभिप्रेरणा :- आपली ध्येय व उद्दिष्ट्ये साध्य करण्यासाठी सतत क्रयाशील रहाणे. मोठ्या व सामुहिक हितासाठी लहान व वैयक्तिक ध्येयांचा त्याग करून काम पूर्ण करण्यासाठी पुढाकार घेणे, अपयश आले तर अपयशाची कारणे शोधणे म्हणजे अभिप्रेरणा होय.
- 4) तदनुभूती :- स्वतःच्या भावना व उद्दिष्ट्ये यांचा वचार करीत असतांना इतरांच्या भावनांचा देखील वचार करून वर्तन करणे म्हणजे तदनुभूती होय.
- 5) सामाजिक कौशल्य :- इतरांशी योग्य प्रमाणे संप्रेषण करणे, नेतृत्व करणे, इतरांकडून सहकार्य प्राप्त करून घेणे, इतरांना मदत करणे म्हणजे सामाजिक कौशल्य होय.

संशोधन पद्धतीशास्त्र :-

अ) समस्या :- शालेय वध्यार्थी व वध्या र्थनीच्या भावनिक बुद्धमतेचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

ब) अभ्युपगम :- मुलांपेक्षा मुलींची भावनिक बुद्धमतेची क्षमता पातळी जास्त असेल.

क) परिवर्त्य :-

) स्वतंत्र परिवर्त्य :- लंग

) मुले / वध्यार्थी

) मुली / वध्या र्थनी

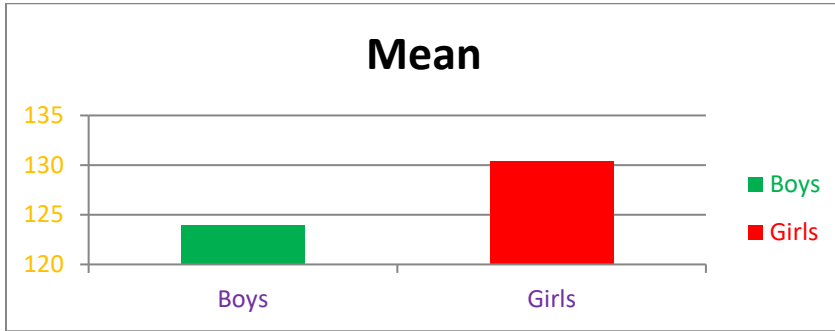
) अवलंबी/आश्रित परिवर्त्य :- भावनिक बुद्धमतेची पातळी

ड) नमुना :- प्रस्तुत संशोधनात परभणी शहरातील व वध शाळेतील इयत्ता दहावीत शकणाऱ्या एकूण 20 वध्यार्थ्यांची निवड केली. नमुना निवडण्यासाठी गैर संभाव्यता कोठा पद्धतीचा वापर करण्यात आला. त्यामध्ये 10 वध्यार्थी व 10 वध्या र्थनींची नमुना म्हणून निवड करण्यात आले.

इ) संशोधन आखणी आ ण संख्याशास्त्रीय पद्धती :- प्रस्तुत संशोधनामध्ये दोन गट आहेत आ ण नमुना लहान असल्यामुळे चाचणी ही पद्धती वापरण्यात येईल, तसेच दोन्ही गटांचे मध्यमान काढण्यात येईल.

गृहीतक तपासणी आ ण निष्कर्ष :-

Groups	Mean	N	t
Boys	124	10	0.88
Girls	130.4	10	

वध्यार्थ्यांनी दिलेल्या प्रति क्रयांचे संख्याशास्त्रीय वश्लेषण केले असता त्यावरून मुलांचे मध्यमान 124 इतके आले तर मुलींचे मध्यमान 130.4 इतके आले, यावरून चे मूल्य 0.88 इतके दिसून आले . कोष्टकानुसार संख्याशास्त्रीय वश्लेषण केले असता वध्यार्थी व वध्या र्थनी यांच्या भावनिक बुद्धमतेच्या पातळीमध्ये लक्षणीय फरक दिसून आला नाही.

अभ्युपगमाप्रमाणे मुलांपेक्षा मुलींची भावनिक बुद्धमतेची क्षमता पातळी जास्त यायला हवी होती परंतु दोन्हीमध्ये लक्षणीय फरक दिसून आला नाही, त्यामुळे प्रस्तुत अभ्युपगम स्वीकार्य नाही.

मर्यादा :-

- 1) प्रस्तुत संशोधनात वापरण्यात आलेला नमुना लहान व कमी असल्यामुळे त्याचे सामान्यीकरण करता येणे शक्य नाही.
- 2) प्रस्तुत संशोधनामध्ये केवळ परभणी शहरापुरतेच मर्यादित असून यामध्ये केवळ 15 ते 16 वर्ष वयोगटातील वध्यार्थ्यांसाठीच हे मर्यादित आहे.

उपयोगता :- प्रस्तुत संशोधनात वापरलेला नमुना 15 ते 16 वर्ष या वयोगटातील असल्यामुळे या वयातील मुलांमध्ये बदल घडवून आणणे शक्य आहे. शाळा, महा वद्यालयात भावनिक बुद्धीमतेसंदर्भात वेगवेगळ्या कार्यशाळा आयोजित करून मुलांच्या भावनिक पातळीत सुधारणा घडवून आणता येईल. आई-वडलांना प्रशिक्षण देऊन मुलांना कसे हाताळावे हे सांगता येईल. मुलांच्या भावनांचा सर्वांगीण विकास घडवण्यासाठी या संशोधनाचा उपयोग होऊ शकतो.

संदर्भ सूची :-

- १) अरुण कुमार सह - उच्चतर सामान्य मनो वदयान -
- २) डॉ. अनघा पाटील - मॅनेज युवर स्ट्रेस - उन्मेष प्रकाशन, पुणे.
- ३) डॉ. म.न. पलसाने - उपयोजित मानसशास्त्र
- ४) डॉ.एच.जे. नरके व डॉ. बी.एन. बर्वे - मनोमापन व संख्याशास्त्र
- ५) डॉ. अनघा पाटील - अपसामान्याचे मानसशास्त्र
- ६) डॉ. रा.र. बोरुडे - संशोधन पद्धतीशास्त्र